

Nahrávání – nedoceněný pomocník při výuce češtiny pro cizince

JITKA VEROŇKOVÁ

Abstrakt: Pro všechny, kteří se učí česky, je důležité odpovídající zvládnutí zvukového plánu řeči jako jednoho ze základů úspěšné komunikace. V kurzech češtiny pro cizince se z audiovizuálních prostředků nejvíce pracuje s nahrávkami na CD, které jsou součástí učebnic. Zcela výjimečně však učitelé pracují s nahrávkami vlastního projevu studentů. Přitom pro zlepšení mluveného projevu je nahrávání studentů důležitou pomůckou. Nespornou výhodou je, že zvukový záznam si lze opakovaně přehrávat a je možné se k němu podle aktuálních potřeb později vracet. Nahrávání lze uplatnit při aktivitách zaměřených na přesnost i na plynulost. Pořizování zvukových záznamů umožňuje získat dostatečně podrobný a odpovídající obraz o zvukové stránce řeči studenta, přispívá k efektivitě při korektivních cvičeních a cvičeních na poslech a ke zlepšování komunikačních schopností a dá se využít také jako prostředek motivace. V příspěvku jsou vymezeny a podrobněji charakterizovány oblasti, ve kterých lze s nahrávkami během vyučování pracovat. Závěrečné poznámky se týkají technické stránky nahrávání a přehrávání zvukových záznamů a přinášejí ukázky možného zpracovávání nahrávek prostřednictvím počítačového programu CoolEdit.

Klíčová slova: čeština pro cizince, zvuková stránka jazyka, výslovnost, chyba, nahrávání

Abstract: For everybody studying the Czech language, it is important to achieve the phonetical level of speech with good effect, as one of the basis for successful communication. As audiovisual material, CD-recordings that are a part of textbooks are mainly used in the courses of Czech for foreigners. In comparison, teachers work with the recordings of the students' own speech very rarely, although these recordings can help improve their speech substantially. An unquestionable advantage of the recordings is the possibility to play them back more times and to archive them for future use. It is possible to use recordings not only during exercises focusing on accuracy, but also on fluency. They allow us to get sufficiently detailed and adequate picture of the phonetical level of students' speech, they contribute to the efficiency of pronunciation and listening exercises and to the improvement of the communicative abilities. It is possible to use them as a means of motivation. In the contribution the possibilities of using the recordings during teaching are qualified and characterized in detail. The final notes refer to the technical part of recording and replaying. The processing of speech recordings by means of CoolEdit software is illustrated.

Keywords: Czech for foreigners, phonetic aspects of language, pronunciation, error, recording

1. Úvod

Cizinci, kteří se učí česky, mají ke studiu češtiny nejrůznější motivaci.¹ Pro mnohé z nich je žádoucí co nejdříve úspěšně česky komunikovat v běžných situacích (srov. Hrdlička 2006: 9; Bulejčíková 2005: 119); ten, kdo se učí cizí jazyk, nejvíce usiluje o to, aby dovedl mluvit a rozuměl tomu, co slyší (Confortiová 2009: 11–12).² Komunikační přístup nabývá ve výuce stále zásadnější roli³, někteří autoři jsou zastánci rozvoje komunikačních dovedností již od samého počátku výuky, např. Bulejčíková (Bulejčíková 2005: 119–120).

Pro úspěšnou komunikaci je důležité náležitě si osvojit i zvukovou stránku řeči. Ti, kdo učí cizí jazyky, jistě potvrdí, jak demotivující je, když si komunikační partneři nerozumějí. Mnohá nedorozumění pramení právě z chyb ve zvukové rovině.⁴

Úspěšné zvládnutí zvukového plánu řeči je důležité pro všechny, kteří se učí česky; ať už se jedná o cizince-bohemisty, kteří studují češtinu na vysoké škole, krajaný nebo o cizince, kteří žijí v České republice⁵ a navštěvují jazykové kurzy. A samozřejmě nemáme na mysli jen dospělé, ale i děti.⁶

Učitelé češtiny pro cizince správně zdůrazňují, že na zvukovou podobu řeči je třeba dbát hned od začátku studia. Je důležité se jí věnovat průběžně,

- 1 Tématem 3. čísla časopisu *Krajiny češtiny* je otázka *Proč se učím česky?*; odpovídali na ni zejména studenti vysokých škol v zahraničí a krajané (*Krajiny češtiny* 2, 2011, č. 3). M. Kuklová se zmiňuje o nárůstu počtu studentů bohemistiky na Institutu slavistiky ve Vídni po r. 1989 a jejich důvodech pro výběr češtiny (Kuklová 2006: 165). O motivaci ke studiu češtiny v programu Bohemicum Regensburg-Passau, kterého se účastní většinou studenti různých nefilologických oborů, píše J. Maidlová (Maidlová 2006: 171).
- 2 Podobně hovoří i Ždímalová; podle jejího zjištění si většina dospělých studentů (83 %) v kurzech angličtiny A1–A2 na ČVUT přeje co nejdříve mluvit (Ždímalová 2010: 135).
- 3 Srov. (Hrdlička 2005); podobně (Hánková 2010a: 33–35). Vznikají učebnice postavené na koncepci komunikativnosti, např. *Tschechisch kommunikativ* (Maidlová 2006).
- 4 Viz např. Judasová, 2005; k její studii podrobněji dále. Příklady nevhodných hláskových záměn v řeči cizinců uvádějí Vondráčková (2006: 176) nebo Hánková (2011: 117).
- 5 Počet cizinců s trvalými a dlouhodobými pobyty nad 90 dní v ČR se v r. 2007 přiblížil hranici 400 000 lidí, v letech 2008–2010 počty cizinců neklesly pod 425 000. Zdroj: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu, staženo 22. 6. 2012.
- 6 Podle novely školského zákona, platné od 1. ledna 2012, mají všechny děti cizinců (nejen občanů Evropské unie), kteří plní v ČR povinnou školní docházku, právo na bezplatné integrační jazykové kurzy. Podle sbírky zákonů č. 472/2011 (školský zákon) (§ 20 o vzdělávání cizinců). <http://www.msmt.cz/file/19743>, <http://www.msmt.cz/file/19446>, staženo 22. 6. 2012.

tak aby nedošlo k zafixování nesprávných návyků, které se později hůře odstraňují.⁷

Záměrně hovoříme o *zvukové podobě*, neboť není vhodné zjednodušovat zvukovou stránku řeči pouze na správnou výslovnost, tj. omezit se jen na hláskovou rovinu; neméně důležité je dbát na jevy souvislé řeči (slovní přízvuk, větnou melodii, frázování apod.).

2. Používání zvukových záznamů v kurzech češtiny pro cizince: současný stav

Učebnice jazyků, nejen češtiny pro cizince, jsou běžně doprovázeny zvukovými nahrávkami. Tyto nahrávky se používají zejména pro cvičení poslechu, jedné ze čtyř základních řečových dovedností. Rozšiřuje se využití videa při hodinách; učitelé např. pracují s českými filmy (viz Sovová 2009, Bulejčíková 2009, Kotková 2009, Casadei 2010), jsou představovány možnosti, jak využívat TV programy (viz Rubešová 2012), vznikají multimediální učební materiály.^{8, 9, 10} Multimediální materiály vybízejí k dalším, i méně tradičním aktivitám¹¹, a také umožňují nahrávání vlastního mluveného projevu, např. pro kontrolu výslovnosti kratších úseků.¹²

Ze zkušenosti však víme, že učitelé pracují s vlastními nahrávkami studentů, ať už pořízenými prostřednictvím některého z multimediálních programů nebo běžným nahráváním, zcela výjimečně. O nahrávání jako možném pomocném prostředku se nezmiňují ani manuály k učebnicím

7 Srov. např. (Confortiová 2009: 12; Vasiljev 2006: 146; Vondráčková 2006: 176). O návrhu audioorálního kurzu jako první fázi při výuce mluvčích s vietnamštinou jako mateřštinou hovoří Vlčková (Vlčková 2006: 160).

8 např. projekt *Linguafilm Czech Vol. 1* (Čekalová 2008); viz také recenze K. Vodičkové (Vodičková 2011).

9 L. Froulíková a M. Hrdlička – multimediální výukové DVD *République tchèque, découverte langue, culture*. 2009, viz recenze R. Vaculy (Vacula 2010).

10 Magda van Duijkeren-Hrabová představuje projekt na procvičování výslovnosti češtiny prostřednictvím internetu, který byl realizován na Amsterdamské univerzitě (van Duijkeren-Hrabová 2011).

11 Srov. např. možnost dabovat filmové postavy v rámci materiálu *Linguafilm Czech Vol. 1* (Čekalová 2008, 2010, 2011).

12 K DVD L. Froulíkové a M. Hrdličky (viz poznámka č. 9): „Další aktivitou je výslovnost. Ze záznamu lze spustit jednotlivá slova či celé věty týkající se tématu lekce. Samozřejmě je možnost nahrát sám sebe a zkontrolovat vlastní výslovnost poslechem“ (Vacula 2010: 69). O nahrávání v rámci internetového procvičování výslovnosti hovoří také van Duijkeren-Hrabová (van Duijkeren-Hrabová 2011).

nebo samostatné metodické materiály (srov. např. Andrášová 2007). Přitom pro zlepšení mluveného projevu, nejen z hlediska formy, je nahrávání studentů důležitou pomůckou (Hedbávná a kol. 2009, Romaševská 2011: 130). Dostupnost techniky a její úroveň dovoluje v současné době jednoduše a operativně i během vyučování nahrávky pořizovat a pracovat s nimi.¹³

V materiálech, které jsem měla k dispozici, se objevily pouze dva případy, ve kterých autoři uvedli, že při výuce pracují s nahrávkami svých studentů.¹⁴ A. Kusák a I. Veselková vícekrát ve svém textu vyzdvihují roli nahrávání při výuce češtiny ve skupinách vietnamsky mluvících studentů (Kusák – Veselková 2007). K. Judasová (Judasová 2005: 54–55) popisuje, jak její studenti češtiny s ruštinou jako mateřštinou na vlastní kůži opakovaně poznali, že jejich řeč je pro rodilého mluvčího špatně srozumitelná. Přesvědčili se, že nesrozumitelnost nepramení z neochoty posluchače porozumět, ale příčinou je nesprávná zvuková realizace jejich projevu. Sami studenti poté přinesli na vyučování magnetofon s mikrofonom s prosbou o nahrávání a hodnocení své výslovnosti. Zajímavé je, že když jim dříve pedagožka práci se zvukovým záznamem vlastní řeči navrhovala, nebyla vyslyšena; studenti byli přesvědčeni, že je jejich výslovnost slušná a výtky pedagožky nejsou opodstatněné. Je pravděpodobné, že kdyby studenti slyšeli svůj projev z nahrávky dříve, vyvarovali by se pozdějších nepříjemných zkušeností.

3. Náměty na využití nahrávání při výuce

Využití zvukových záznamů pořizovaných během výuky je mnohem širší, než by se na první pohled zdálo. Zdaleka nejde jen o nahrávání v rámci drilových výslovnostních cvičení, tj. aktivity zaměřené na přesnost, ale nahrávání lze využít i při rozvoji dovedností zaměřených na plynulost.¹⁵

Vhodně zvolenými aktivitami pro nahrávání můžeme v souladu s cílem hodiny zapojit přímo tři ze čtyř základních řečových dovedností: mluvení

- 13 S vlastními nahrávkami studentů se běžně pracuje v kurzech, které vedou členové Fonetického ústavu FF UK v Praze pro studenty češtiny jako cizího jazyka Ústavu bohemistických studií FF UK a pro Letní školu slovanských studií.
- 14 Je možné, že nechuť nebo nezvyk pracovat se záznamem vlastního hlasu má obecnější důvod. Běžně pořizujeme fotografie, rozšiřuje se nahrávání na videokamery, ale málokdo si z rodinné sešlosti pořídí audiozáznam.
- 15 Na nutnost odlišovat při výuce cvičení zaměřená na přesnost a cvičení zaměřená na plynulost upozorňuje např. Hánková (Hánková 2010b: 51–52) a Ždímalová (Ždímalová 2010).

(samostatný projev i interakci), poslech a čtení, a tím zajistit, aby žádná z řečových dovedností nebyla výrazně nadřazována (srov. Hrdlička 2005: 18).

Rozsah a způsob využití nahrávání samozřejmě závisí na konkrétních podmínkách kurzu, jako je jeho časová dotace, počet a složení studentů, jejich věk, sociokulturní zázemí,¹⁶ atmosféra ve skupině, technické vybavení učebny. Pořizování zvukových nahrávek je však v podstatě bez limitů: je vhodné u dětí i dospělých, pro kurzy individuální i skupinové, i pro různé úrovně pokročilosti.

Následující přehled uvádí tři základní oblasti, ve kterých lze nahrávání při výuce využít.

3.1 Motivační nahrávání

První způsob využití jsem zahrнула pod název motivační nahrávání. Jedná se o nahrávání, jehož cílem je odbourat prvotní negativní pocity z nahrávání jako takového. Často je u studentů nutné překonat obavu z neznámého, ale také jakousi nechuť nebo neochotu, ať už jsou příčiny jakékoli (viz např. výše popsaná zkušenost K. Judasové), student si dále musí zvyknout na přítomnost diktafonu, mikrofonu apod.

Často je také nutné, aby studenti překonali zábrany k projevování se obecně,¹⁷ zbavili se studu z vytváření nových hláskových zvuků a intonačních jevů. Setkáváme se s tím, že někteří mluvčí mají ostych vytvářet nové hláskové zvuky nebo používat intonaci, na kterou nejsou ze svého mateřského jazyka zvyklí.

Následující cvičení, či spíše hry, jsou oblíbené zejména u dětí. Jsou jednou z možností, jak děti zaujmout, udržet jejich pozornost a podnítit je ke spolupráci. Úspěch však mají tato cvičení i u dospělých. Také oni při poslechu nahrávky s napětím čekají na svůj „příspěvek“ a po možné počáteční nedůvěře a ostychu se rádi společně zasmějí. Podstatný je fakt, že mluvčí zde nevystupují tak úplně za sebe, a vlastně cokoli vytvoří je „správně“.

a) Nejprve můžeme vyzkoušet, co všechno se dá v daném prostoru nahrávat a jak to zní. Zvuky vytváříme pomocí jiných předmětů, jedná se tedy o technické zvuky, ruchy: otevření dveří, vrznutí židlí, cinknutí skleničky.

16 např. ve *Sborníku Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2003–2005* (ed. J. Rynďová a kol. 2005) je zveřejněno několik studií věnujících se sociokulturním aspektům ve výuce např. studentů z arabských zemí (K. Kantarová), u studentů japonských (M. Tírala), čínských (E. Janková, O. Kučera a P. Tulpíková) a korejských (M. Löwensteinová) nebo při výuce v multikulturních třídách (J. Buryánek, Z. Mašková). Ke zkušenosti s výukou vietnamských studentů srov. Vasiljev 2006, Vlčková 2006 a Kusák – Veselková 2007.

17 Viz také různé sociokulturní zázemí studentů (předchozí poznámka).

Tyto zvuky se dají později využít například pro zvýšení autenticity při nahrávání dialogu v restauraci.¹⁸

b) Dále můžeme vytvářet zvuky pomocí rukou a nohou, jako je tukaní, dupání, pleskání (podle uvážení můžeme samozřejmě přidat říkanku nebo písničku). Vhodně promyšlená cvičení nejsou samoúčelná, neboť je známé, že rytmus podporuje vlastní řečovou činnost.¹⁹

c) Nakonec zapojíme mluvidla a pomocí nich vytváříme neřečové zvuky, např. syčení, bzučení, mlaskání, pískání, napodobování zvuků zvířat, napodobování zvuku motorky, vlaku. Jedná se o průpravná artikulační cvičení, kterými si připravujeme půdu pro nácvik výslovnosti nových hlásek. Tato cvičení je vhodné provádět v součinnosti se cvičeními na rozvoj motoriky mluvidel.²⁰ Ze svého mateřského jazyka si totiž mluvčí přinášejí určitou artikulační bázi, kterou je třeba pro osvojovaný jazyk více či méně „přenasadit“; uvedená cvičení nám v tom mohou velmi pomoci.

3.2 Zacílení na vlastní zvukovou stránku řeči

Posloucháme-li projev mluvčího, utvoříme si určitou představu o zvukové stránce jeho řeči. Avšak ani v případech, kdy se soustředíme pouze na zvukovou stránku a nevšímáme si ostatních rovin, obvykle nedokážeme projev plynoucí v reálném čase komplexně zhodnotit. Všimneme si jednotlivostí, ale celkový dojem nám může uniknout, nebo naopak charakterizujeme jen hrubé obrysy zvukového projevu. Není to však dáno naší neschopností, ale vyplývá to z vlastností zvukového textu jako takového a ze způsobu lidského vnímání (srov. Palková 1994: 21–25).

Nahrávka projevu je v tomto směru velkým pomocníkem. Možnost opakovaně si zvukový záznam nebo jeho části přehrát nám dovoluje ohodnotit mluvní projev podle aktuálních potřeb. K nahrávce se také můžeme kdykoli později vrátit, např. pro účely zjištění pokroku studenta.

Následující okruhy, ve kterých je možné nahrávání využít, se týkají situací, kdy se zaměřujeme na přesnost.

18 P. Bulejčíková představuje návrh jedné vyučovací jednotky, jejímž tématem je restaurace. Závěrečnou aktivitou jsou vlastní dialogy studentů v restauraci (Bulejčíková 2005); pořízení nahrávky těchto vystoupení by bylo vhodným završením projektu. Viz také využití nahrávání v komunikačních aktivitách, kap. 3.3.

19 O vhodnosti tzv. multisenzorického přístupu ve výuce píše N. Gjurová (Gjurová 2011); ve studii uvádí i konkrétní cvičení.

20 Podrobnější přehled obou typů cvičení najdeme v logopedických příručkách (např. Klenková 2000: 55–64, Kutálková 2005: 194–196, Pokorná – Vránová 2007: 21–24).

a) Celkový screening zvukové stránky mluvěcího

Tak jako se na začátku kurzu nebo při příchodu nového žáka provádějí vstupní testy na zjištění úrovně pro zařazení do odpovídajícího kurzu, je vhodné, aby si učitel provedl úvodní screening zvukové podoby řeči u studenta. Na základě takovéhoho screeningu může lépe zvolit přístup vhodný pro toho kterého studenta. Individuální přístup je přesně v souladu s jedním z rysů komunikační metody, kterým je adresnost (Hrdlička 2005: 19).

Jak už jsme uvedli výše, dostatečně podložený rozbor zvukové stránky není možné provést v reálném čase, je proto vhodné pořídit nahrávku projevu a tu v klidu analyzovat.

Pro takovouto „diagnostickou“ nahrávku je vhodné zkombinovat více typů textů (čtení, polospontánní projev – například mluvení o sobě a svých zájmech, interakci). Lépe se hodí nahrávat individuálně, aby měl mluvčí dostatek soukromí a aby bylo na nahrávání dostatek času a vše probíhalo beze spěchu a nervozity. Při individuálním nahrávání se také lépe omezí rušivé vlivy okolí, ať už hluk nebo projevy spolužáků. Dále se neztrácejí cenné minuty vyměřené výuce.

Čas a energie věnované vlastnímu nahrávání a následnému rozboru se určitě vyplatí a studenti práci učitele a užitečnost metody jistě ocení.

b) Specifikace určitého zvukového jevu

Víme, že určitý výslovnostní jev působí studentovi potíže. Abychom mohli určit nejvhodnější způsob nápravy, je vhodné nedostatek lépe specifikovat. Můžeme se ptát, zda se v realizaci daného zvukového jevu neobjevuje nějaká tendence; chceme například zjistit, zda neexistuje okolí, ve kterém je výslovnost hlásky lepší. Vyvození nového zvuku hlásky prostřednictvím kombinace, ve které se daří danou hlásku vyslovit, je také jedním z logopedických postupů při nápravě řeči rodilých mluvčích (Vyštejn 1991: 61). Pokud si vezmeme hláskovou rovinu, mohou v řeči cizince nastat různé situace: žák a) vyslovuje hlásku, která nepatří do systému češtiny, i když umí vyslovit i správnou hlásku, b) nevysloví hlásku v určitém kontextu, ale jinde ano, c) neodliší dvě hlásky od sebe, d) vyslovuje hlásku „nečesky“, e) nevysloví určitou hlásku (podrobněji Hedbávná a kol: 2009). Dále si chceme např. ověřit, zda se určitý jev vyskytuje jen u čteného textu, může mít tedy spojitost například s grafickou stránkou, nebo se vyskytuje i u spontánního/polospontánního projevu. Důležité je také kvantitativní hledisko – jak často se určitý jev vyskytuje a do jaké míry je výslovnost nedostatečná.

Určité tendence či bližší specifikaci vysledujeme lépe, budeme-li mít k dispozici nahrávku, u které můžeme provést podrobnější analýzu.

Text si pro tyto účely vybíráme obvykle cíleně. Například pro analýzu chybně vyslovované souhlásky (l, palatální souhlásky apod.) můžeme využít logopedických textů, které uvádějí slovní příklady na výskyt dané hlásky v různých hláskových kombinacích a pozicích ve slově. Po pořízení nahrávky záznam posloucháme a zaznamenáváme si, ve kterých případech byla hláska v pořádku a ve kterých naopak. Snažíme se zjistit, existují-li některé pozice nebo kombinace, ve kterých je výslovnost lepší.

Můžeme také samozřejmě využít starších nahrávek, např. těch, které byly pořízeny v rámci aktivit zaměřených na plynulost.

c) Korektivní cvičení a cvičení poslechu

Nahrávání v rámci nácviku správné výslovnosti je způsob, který je nasnadě, a pokud se nahrávání v rámci výuky používá, je to nejvíce v této situaci (viz také kap.2).

Náslech vzorové výslovnosti rodilého mluvčího a její nápodoba je základním postupem při nácviku správné výslovnosti. Podle technických možností mohou studenti sami svůj projev nahrávat a porovnávat ho se vzorovou výslovností rodilého mluvčího (Kusák - Veselková 2007, van Duijkeren-Hrabová 2011). Užitečným pomocníkem je nahrávání při procvičování jevů ze souvislé řeči. Zvukový záznam nám umožňuje snáze nedostatek demonstrovat a vysvětlit, neboť jevy ze souvislé řeči se pouze slovy hůře popisují.

V souvislosti s osvojováním jazyka a řeči (ať už mateřského nebo cizího) se hovoří o fonematickém slyšení, tj. schopnosti odlišovat sluchem zvuky, které mají v příslušném jazyce význam. Ne náhodou učitelé opakovaně zdůrazňují nutnost poslech nacvičovat (Vasiljev 2006: 146, Andrášová 2007: 81, Hedbávná a kol. 2009, Romaševská 2011). Pro to, aby měla korekce výslovnosti žádoucí efekt, je nezbytné, aby účastník byl schopen rozlišit dané zvuky sluchem. Je důležité zjistit, zda student rozdíl mezi danými hláskami slyší, zda je slyší i u sebe, nebo jen v cizí řeči. Z nahrávky vlastního projevu slyší student sebe sama jako cizího člověka, a to mu může pomoci lépe si zvukové rozdíly uvědomit.

d) Rozbor nahrávek v průběhu vyučování

Je na učiteli, aby zvážil, jakým způsobem bude hodnocení zvukové stránky projevu provádět; zda s účastníkem kurzu projde kompletní rozbor, nebo

upozorní na vybrané jevy, zda bude hodnocení probíhat individuálně, ve větším soukromí, nebo skupinově. Výhodou práce ve skupině, zejména u pokročilejších studentů, může být to, že sami studenti často předávají své zkušenosti s nápravou a navzájem si pomáhají. Pokud to vztahy ve třídě dovolují, studenti si mohou nahrávky vyměnit a ohodnotit projev jeden druhému (tím i přesněji zjistíme, co který student slyší a co ne).

Z pořízených nahrávek lze pouštět stříhy k jednotlivým procvičovaným jevům a trénovat tak i sluchové vnímání. Je vhodné demonstrovat nejen výslovnostní nedostatky, ale také části, které se povedly. Je dobré vždy najít na projevu něco pozitivního; v každé fázi práce s nahrávkami, zvlášť při korekci výslovnosti, je žádoucí, aby učitel prokazoval maximální míru citlivosti a nešetřil pochvalou (srov. také Confortiová 2009: 15). Poslech kombinujeme s procvičováním daného jevu.

Výše uváděné okruhy a) – c) odpovídají jednotlivým krokům doporučeným pro práci s chybou (Hánková 2011: 118):²¹ 1. detekce – rozpoznání chyby a 2. identifikace – určení typu chyby (zde celkový screening zvukové stránky), 3. interpretace – určení příčiny chyby (zde specifikace zvukového jevu), 4. korekce – vlastní oprava, nebo po zvážení okolností rezignace na opravu.

Zjišťujeme, že u zvukových jevů je při výuce problém v bodě 3. Vlastní příčiny nedostatku jsou formulovány velmi obecně nebo je tento krok zcela vynechán a učitel přechází přímo ke korekci – náprava však v těchto případech nemusí být dostatečně efektivní. Tato situace nastává velmi často v případech, kdy učitel nemá k dispozici dostatečné podklady, na kterých by postavil svá pozorování. Tímto podkladem je právě nahrávka řeči studenta.

3.3 Nahrávání komunikace

Nahrávání můžeme využít i během aktivit, u kterých se nezaměřujeme na přesnost, ale na plynulost. U nich přináší pořizování nahrávky nespornou výhodu z hlediska mezilidské komunikace. Učitel se může v danou chvíli plně soustředit na interakci se studentem a reagovat jako plnohodnotný komunikační partner. Nemusí projev často přerušovat kvůli nejrůznějším upozorněním a může tak ponechat větší prostor plynulosti. Nahrávání takto pomáhá v rozvoji komunikačních dovedností.

21 D. Hánková odkazuje v této souvislosti na další autory: Kulič 1971, Hendrich 1988, Edge 1989, Choděra 2006 aj.

Případným nedostatkům, a to z jakékoli roviny, se může učitel věnovat po skončení projevu – nemusí tak mít obavu, že by něco zanedbal, a student zase nebude mít pocit, že jeho chyby zůstaly nepovšimnuty.²²

Nahrávka může učiteli posloužit i jako východisko pro přípravu další vyučovací jednotky, má totiž zdokumentovánu nejen zvukovou stránku řeči, ale i využití slovní zásoby, syntaktických a gramatických jevů. K nahrávkám se může vrátit i později, např. pro zjištění pokroku nebo screening určitého jevu.

Nahrávka může být také zdokumentováním výsledku práce v hodině, vyvrcholením určitého projektu. Je možné, že tento typ nahrávání (ať už audio- nebo pomocí videokamery) je ve vyučování využíván více, v materiálech jsem však našla pouze jeden případ. P. Bulejčková ve svém návrhu jedné lekce představuje aktivity různého typu rozvíjené na základě animovaného filmu. Posledním cvičením je plynulý ústní projev; jako jednu z možností uvádí P. Bulejčková variantu s diktafonem – přetvoření příběhu pro rozhlas (Bulejčková 2009: 84–85).

4. Technické zázemí

4.1 Nahrávání

Existuje více způsobů, jak nahrávky technicky pořizovat. Každý má své výhody a nevýhody, záleží samozřejmě také na technických a finančních možnostech daného kurzu, resp. pracoviště, a také účelu, pro který se nahrávka pořizuje.

Technicky nenáročný, s možností snadného přenášení, je diktafon; výhodnější jsou modely digitální, které se dají snadno připojit k počítači.

Další možností je nahrávání přímo do počítače nebo notebooku pomocí externího mikrofону (viz také ukázky z programu v kap. 4.2). Na trhu je k dispozici široká škála mikrofónů, včetně bezdrátových, s různými možnostmi upevnění (klopové, se stojánkem, upevnitelné přímo k počítači).

Pokud je k dispozici videokamera, lze využít i ji. Videokamera je vhodnější při nahrávání aktivit zaměřených na plynulost nebo pro dokumentaci projektů (viz kap. 3.3). Zde může být kromě zvuku vítán i obraz. Při zaměření se na zvukovou stránku není záznam pro přehrávání z videokamery příliš vhodný, protože jak známo, obraz odvádí posluchačovu pozornost.

22 Práci s chybou a různým způsobům opravování ústního projevu se podrobně věnuje D. Hánková (Hánková 2010b, 2011).

Je však možné využít pouze zvukovou stopu; ta však mívá bez připojení externího mikrofonu k videokameře horší zvuk.

4.2 Přehrávání

Pro poslech nahrávek je vhodné využít počítačové programy, které umožňují více než jen klasické přehrávání. Je užitečné, pokud na obrazovce „vidíme zvuk i fyzicky“ a pokud ho můžeme dále pohodlně a podle potřeby editovat (stříhat, vymazávat, přehrávat pouze vybranou část). Možnou práci s nahrávkami v jednom z takovýchto programů ukazují obrázky 1–2.²³ Jedná se o dialogová okna programu s grafickým zobrazením průběhu zvuku v čase.²⁴ Nejdříve je ukázána práce s delší, ještě nezpracovanou nahrávkou (ukázka 1, obr. č. 1a a 1b), poté přehrávání nahrávky a výběr krátkého stříhu (ukázka 2, obr. č. 2a a 2b). U jednotlivých obrázků jsou podrobnější komentáře k příslušné fázi zpracování nahrávky. Zvolený program umožňuje také snadné nahrávání přímo do počítače – viz tlačítko Record (ukázky dialogových oken – tlačítka vlevo dole).

V ukázce 1 se jedná o nahrávku dvou textů téhož mluvčího; mluvčí přednesl texty bezprostředně za sebou.

Na obr. 1a je zobrazena hrubá nahrávka před editací, o celkovém trvání cca 1 min 46 s (viz údaj Time vpravo dole). Na začátku a na konci nahrávky jsou zřetelné mimořechové ruchy. Hranici mezi oběma texty vyznačuje na obrázku pozice kurzoru (kolmá tečkovaná čára). Před touto hranicí je dále řečový ruch (konkrétně jde o silné zakašlání).

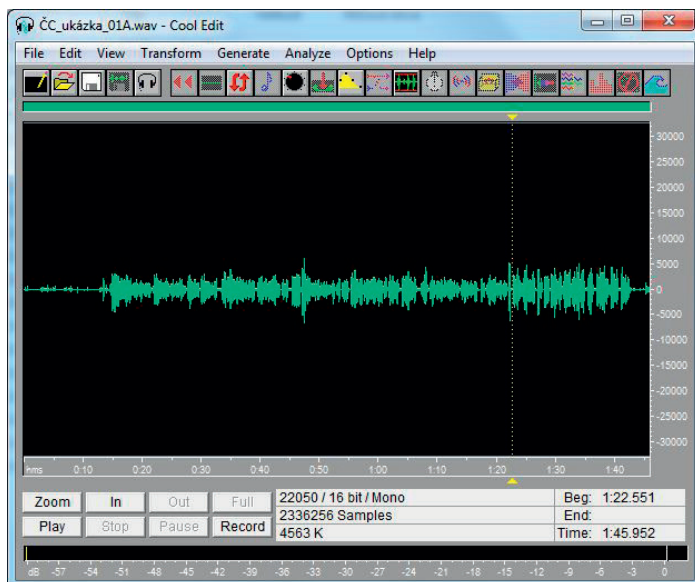
V ukázce 1b je zobrazena táž nahrávka jako v 1a, ale po základní editaci. Ruchy na začátku a na konci nahrávky byly odstraněny a místo nich bylo vloženo ticho o přiměřeném trvání. Delší pauza byla rovněž vložena mezi oba dva texty; tím se od sebe texty zřetelněji oddělily. Zároveň bylo odstraněno silnější zakašlání na hranici těchto textů. Uvedenými úpravami je nahrávka opticky přehlednější, kompaktnější a navíc se její celkový čas snížil (celkové trvání 1 min 34 s).²⁵

23 Konkrétně jde o program CoolEdit verze 96. Na internetu je k dispozici bezplatná varianta této verze programu (s omezeným rozsahem funkcí, pro naše účely však dostačující).

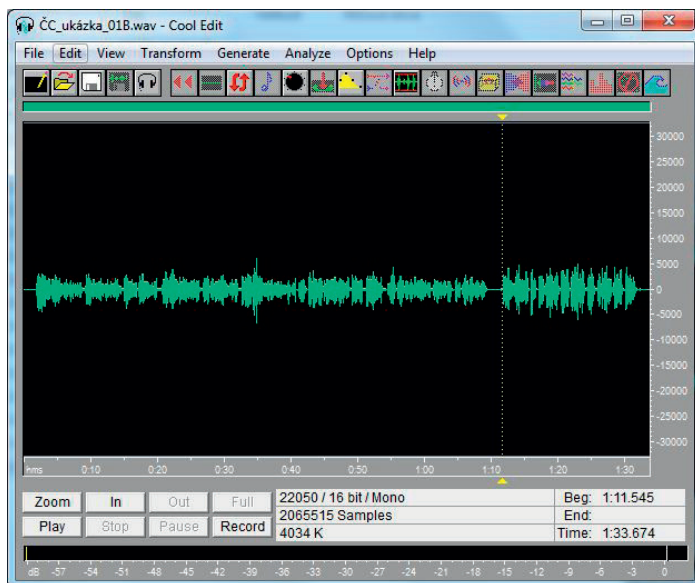
U novějších verzí jsou k dispozici varianty s omezenou časovou platností. Program vyvinula v 90. letech společnost Syntrillium Software; v r. 2003 ho odkoupila společnost Adobe a začlenila do svého produktu Adobe Audition.

24 V tomto případě jde o oscilogram, kromě času je dalším zobrazovaným parametrem okamžitá amplituda zvukové vlny.

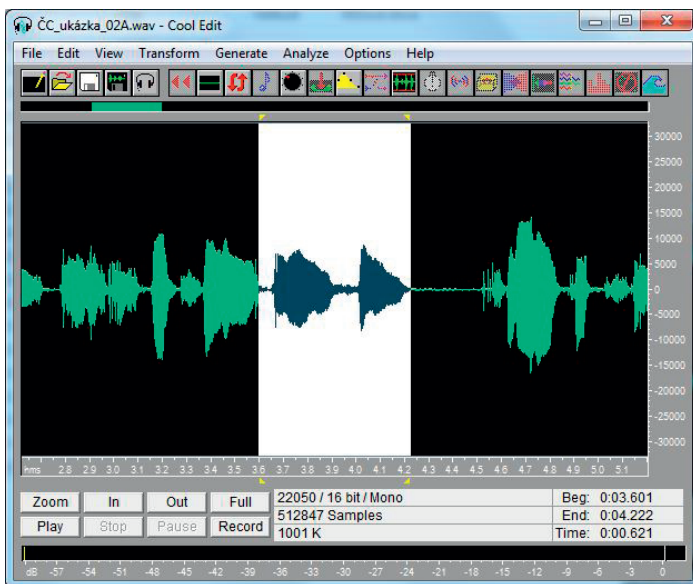
25 Provedení příslušných úprav je ve zvoleném programu velmi jednoduché. Základní funkce pro poslech jsou stejné jako na klasickém přístroji (Play, Stop, Pause) (viz dialogové okno vlevo dole). Pro zobrazení kratšího/delšího úseku nahrávky (přiblížení/oddálení

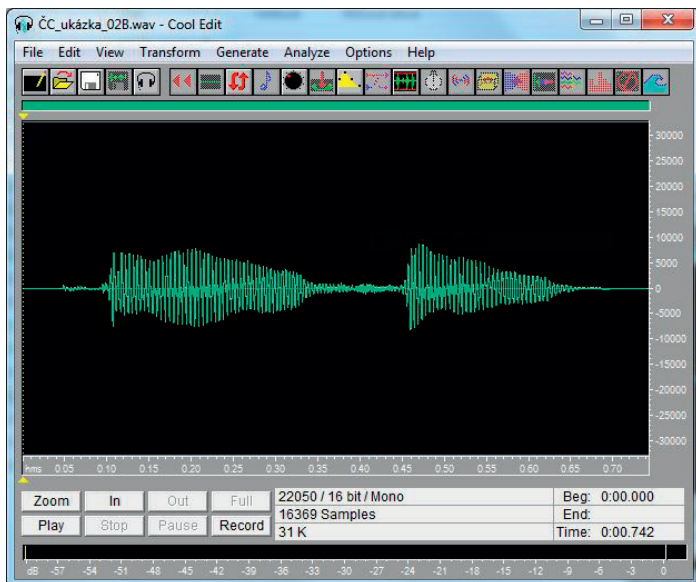
Obr. č. 1a: Delší nahrávka - před základní editací

Obr. č. 1b: Delší nahrávka - po základní editaci

Obr. č. 2a: Další práce s nahrávkou – poslech a výběr pro zvukovou demonstraci

Obr. č. 2b: Další práce s nahrávkou – stříh výběru

Ukázka 2a zobrazuje dialogové okno v pracovní fázi poslechu. Funkcí Zoom byla zvuková vlna přiblížena tak, aby bylo možné snáze poslouchat kratší úseky nahrávky (srov. „nahuštění“ zvukové vlny na obr. 1a a 1b). V tomto případě okno zobrazuje úsek nahrávky o velikosti cca 7 slov, jedno z těchto slov je označeno blokem.

Konkrétně se jedná o slovo *úlohu* a bylo vybráno pro demonstraci chybné výslovnosti hlásky [h], kterou mluvčí vyslovil jako neznělou frikativu [x] (podobně jako ve slově *trochu*).²⁶

Ukázka 2b zobrazuje výběr z ukázky 2a (blok *úlohu*) uložený jako samostatný soubor – stříh.²⁷

5. Závěr

Úspěšné osvojení si zvukového plánu řeči je důležité pro všechny, kteří se učí cizí jazyky – čeština není v tomto ohledu výjimkou. Užitečným nástrojem, který k adekvátnímu zvládnutí mluveného projevu přispívá, je vlastní nahrávání studentů během vyučování. Bohužel se však v kurzech češtiny pro cizince tato metoda příliš nevyužívá.

Základní výhodou pořízeného zvukového záznamu je, že ho můžeme celý nebo jeho vybranou část opakovaně přehrávat. Tím je možné projev studenta analyzovat podle různých hledisek a důkladněji než při jeho poslechu v reálném čase. Záznam lze také archivovat a využít v budoucnu například pro zjištění pokroku studenta. Nahrávání lze uplatnit při aktivitách zaměřených na přesnost i při aktivitách zaměřených na plynulost. Kromě toho, že nahrávka učiteli umožňuje získat dostatečně podrobný a odpovídající obraz o zvukové stránce řeči studenta, přispívá nahrávání k efektivitě při korektivních cvičeních a cvičeních na poslech a ke zlepšování komunikačních schopností; v neposlední řadě se ho dá využít jako prostředku motivace.

Nahrávání je vhodné v kurzech všech věkových kategorií, s různým stupněm pokročilosti, v kurzech individuálních i skupinových. Současné

zvukové vlny) můžeme využít funkci Zoom (tamtéž). Dále lze postupovat obdobně jako v textovém editoru (vytvářet bloky, vymazávat), případně použít funkce z nabídky Edit, pro vložení pauzy/ticha nabídku Generate – dále Silence (viz lišta s nabídkami nahoře).

26 Výhodou použitého programu je, že umožňuje vybraný úsek přehrávat samostatně. V uvedeném případě tedy po kliknutí na tlačítko Play uslyšíme pouze vybrané slovo *úlohu*, nikoli části nahrávky před a po, které by mohly do poslechu rušivě zasahovat.

27 Takto předem připravené stříhy lze ve vyučování operativně využívat pro demonstraci zvukových jevů a nácvků poslechu.

technické možnosti jsou široké a umožňují zvolit vyhovující způsob pro pořizování a následné přehrávání, eventuálně editaci, zvukových nahrávek.

Vynaložené úsilí věnované práci s nahrávkami se v mnoha směrech rozhodně vyplatí.

Bibliografie

- Andrášová, H. (2007): Metodické zásady nácvičku české výslovnosti pro výuku cizinců (ukázka z připravované publikace „Na cestě za češtinou“), in: Štindlová, B. - Čemusová, J. (eds.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2006-2007*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 79-94.
- Bulejčíková, P. (2005): Musí být cvičení ve vyučování češtiny pro cizince nuda?, in: Ryndová, J. - Čemusová, J. - Holá, L. (eds.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2003-2005*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 119-129.
- Bulejčíková, P. (2009): Přijďte se podívat aneb Video ve výuce (prezentace materiálů učitelů AKCENT IH Prague), in: Hlínová, K. (ed.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2007-2009*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 83-93.
- Casadei, L. (2010): Film ve výuce českého jazyka a realíí na italské univerzitě, *Krajiny češtiny 1*, 2010, č. 1, s. 53-57. Online http://www.dzs.cz/index.php?a=view-project-folder&project_folder_id=421&view_type_code=document&staženo 28. 6. 2012.
- Confortiová, H. (2011): Význam výslovnosti při výuce češtiny jako cizího jazyka, in: Hlínová, K. (ed.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2007-2009*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 11-15.
- Čekalová, M. (2008): *Linguafilm Czech Vol. 1*. Praha: Studio 21.
- Čekalová, M. (2010): *Linguafilm Czech - Čeština pro cizince na DVD*, in: Hlínová, K. (ed.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2010*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 21-26.
- Čekalová, M. (2011): Co přináší projekt Linguafilm? *Nová čeština doma a ve světě 2011*, s. 19-20. On-line http://ucjtk.ff.cuni.cz/system/files/publikace/cds/nova_cds2011-1.pdf, staženo 30. 5. 2012.
- Gjurová, N. (2011): Čeština jako cizí jazyk pro začínající školáky - Metodika pro učitele, in: Hlínová, K. (ed.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2011*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 161-178.
- Hánková, D. (2010a): Gramatika jako proces, in: Hlínová, K. (ed.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2010*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 33-50.
- Hánková, D. (2010b): Opravit, či neopravit? K práci s chybou v ústním projevu studentů češtiny jako cizího jazyka, in: Hlínová, K. (ed.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2010*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 51-59.
- Hánková, D. (2011): Práce s chybou v ústním a písemném projevu studentů češtiny jako cizího jazyka, in: Z. Hajíčková (ed.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2011*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 115-124.
- Hedbávná, B. - Janoušková, J. - Veroňková, J. (2009): Výslovnost češtiny u cizinců - poznámky k metodám výuky, in: Hlínová, K. (ed.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2007-2009*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 27-34.
- Hrdlička, M. (2005): K otázce komunikační metody a komunikativnosti, in: Ryndová, J. - Čemusová, J. - Holá, L. (eds.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2003-2005*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 17-20.

- Hrdlička, M. (2006): K vybraným aspektům češtiny jako cizího jazyka v nové geopolitické situaci, in: Štindlová, B. - Čemusová, J. (eds.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČČJ) 2005-2006*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 9-13.
- Judasová, K. (2005): Výuka češtiny rusky či slovancky mluvících studentů v ÚJOP UK, ve SJOP UK v Poděbradech, in: J. Ryndová, J. Čemusová a L. Holá (eds.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČČJ) 2003-2005*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 51-60.
- Klenková, J. (2000): *Kapitoly z logopedie I* [1997], 2., přepracované vydání. Brno: Paido.
- Kotková, R. (2009): Použití videa ve výuce češtiny jako cizího jazyka, in: Hlínová, K. (ed.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČČJ) 2007-2009*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 105-108.
- Krajiny češtiny 2*, 2011, č. 3. On-line http://www.dzs.cz/index.php?a=view-project-folder&project_folder_id=421&view_type_code=document&, staženo 28. 6. 2012.
- Kuklová, M. (2006): Sociokulturní aspekty výuky češtiny na Institutu slavistiky ve Vídni, in: Štindlová, B. - Čemusová, J. (eds.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČČJ) 2005-2006*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 163-170.
- Kusák, A. - Veselková, I. (2007): Výuka českého jazyka ve skupinách vietnamských studentů na ČVUT FD, in: Štindlová, B. - Čemusová, J. (eds.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČČJ) 2006-2007*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 101-112.
- Kutálková, D. (2005): *Logopedická prevence. Průvodce vývojem dětské řeči*, [1996], 4. vydání. Praha: Portál.
- Maidlová, J. (2006): Zkušenosti z výuky češtiny v rámci studijního programu BOHEMICUM Regensburg-Passau, in: Štindlová, B. - Čemusová, J. (eds.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČČJ) 2005-2006*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 171-174.
- Palková, Z. (1994): *Fonetika a fonologie češtiny*, 2. vyd. 1997. Praha: Karolinum.
- Pokorná, J. - Vránová, M. (2007): *Přehled české výslovnosti. Logopedická a ortoepická cvičení pro dospělé*. Praha: Portál.
- Romaševská, K. (2011): Jak překonat výslovnostní problémy, aneb o významu poslechu ve výuce češtiny pro cizince zejména ve skupinách rusky hovořících studentů, in: Hlínová, K. (ed.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČČJ) 2011*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis, s. 125-133.
- Rubešová, K. (2012): Využití originálních televizních programů ve výuce češtiny jako cizího jazyka. Návod k použití - tvorba učební jednotky. Přednáška. Anotace, in: *Metodické setkání k výuce češtiny jako cizího jazyka pro vyučující ze zahraničí*. ÚJOP UK v Praze. Praha 11. 6. - 15. 6. 2012.
- Ryndová, J. - Čemusová, J. - Holá, L. (eds.) (2005): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČČJ) 2003-2005*. Praha: Filip Tomáš - Akropolis.
- Sovová, J. (2009): K využití českých filmů ve výuce. *Krajiny češtiny 0*, 2009, č. 0, s. 53-56. On-line http://www.dzs.cz/index.php?a=view-project-folder&project_folder_id=421&view_type_code=document&, staženo 28. 6. 2012.
- Vacula, R. (2010): Multimediální výukové DVD République tchèque, découverte langue & culture. *Krajiny češtiny 1*, 2010, č. 1, s. 68-69.
- Recenze DVD L. Froulíkové a M. Hrdličky (2009): *République tchèque, découverte langue & culture*. Nancy: Vidéoscope-Université Nancy 2, DVD-ROM. ISSN: 18-04-3283. On-line http://www.dzs.cz/index.php?a=view-project-folder&project_folder_id=421&view_type_code=document&, staženo 28. 6. 2012.
- van Duijkeren-Hrabová, M. (2011): Z praxe amsterdamské bohemistiky. V digitalizační hořeče. *Nová čeština doma a ve světě 2011*, s. 9-18. On-line http://ucjtk.ff.cuni.cz/system/files/publikace/cds/nova_cds2011-1.pdf, staženo 30. 5. 2012.

- Vasiljev, I. (2006): Český učitel a vietnamský student v utkání s češtinou, in: Štindlová, B. – Čemusová, J. (eds.) *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005–2006*. Praha: Filip Tomáš – Akropolis, s. 145–152.
- Vlčková, L. (2006): Několik poznámek k výuce vietnamských studentů, in: Štindlová, B. – Čemusová, J. (eds.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005–2006*. Praha: Filip Tomáš – Akropolis, s. 153–161.
- Vodičková, K. (2011): *Linguafilm Czech Vol. 1. Nová čeština doma a ve světě 2011*, s. 43–44. (recenze učebního materiálu M. Čekalové *Linguafilm Czech Vol. 1*. Praha: Studio 21, 2008. On-line http://ucjtk.ff.cuni.cz/system/files/publikace/cds/nova_cds2011-1.pdf, staženo 30. 5. 2012.
- Vondráčková, G. (2006): Několik praktických poznámek k výuce německy mluvících studentů, in: Štindlová, B. – Čemusová, J. (eds.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005–2006*. Praha: Filip Tomáš – Akropolis, s. 175–180.
- Vyštejn, J. (1991): *Vady výslovnosti*. Praha: SPN.
- Ždímalová, H. (2010): Integrace mluvení a poslechu u dospělého žáka na úrovni A1–A2, in: Hlínová, K. (ed.) *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2010*. Praha: Filip Tomáš – Akropolis, s. 135–141.